

ВІДГУК

офіційного опонента, професора кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії Дніпровського державного медичного університету МОЗ України, доктора медичних наук, професора Кошарного Володимира Віталійовича на дисертаційну роботу Дундюк-Березіної Софії Ігорівни на тему: «Анатомічні особливості дрібних кісток лицевого черепа в перинатальному періоді онтогенезу», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії у разову спеціалізовану вчену раду ДФ 76.600.069 Буковинського державного медичного університету МОЗ України в галузі знань 22 – «Охорона здоров'я» за спеціальністю 222 – «Медицина»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Актуальним напрямком сучасних морфологічних досліджень є вивчення індивідуальної анатомічної мінливості органів і систем, що визначає здатність людського організму перебудовуватися під впливом численних факторів. Знання морфологічних закономірностей і механізмів анатомічної мінливості має не тільки теоретичну цінність для розуміння нормального розвитку, але й важливе клінічне значення.

Під час виконання хірургічних операцій в межах лицевого відділу голови мають важливе значення відомості щодо варіантної анатомії всіх кісток, які його формують, а дослідження особливостей їх морфогенезу впродовж пренатального онтогенезу людини є актуальним питанням сучасної морфології, адже кістковий скелет відповідає за функцію захисту важливих структур лицевого відділу голови від різноманітних пошкоджень. Сучасна краніологія вирішує не лише актуальні питання антропології, вивчаючи закономірності будови черепа людини та виявляючи морфофункціональні особливості різних його форм, але й розробляє прикладні анатоמו-клінічні завдання.

Пренатальна діагностика черепно-лицевих аномалій є важливим і обов'язковим аспектом, так як аномалії цих структур можуть вказувати на

наявність інших, більш тонких аномалій, синдромів, хромосомних мутацій або навіть більш рідкісних станів, таких як інфекції або порушення обміну речовин.

Актуальність та своєчасність обраної теми дисертаційної роботи не викликає сумнівів. У зв'язку з цим проблема всебічного вивчення будови і розвитку кісток обличчя залишається актуальною.

Дисертант шляхом критичного аналізу наукової літератури обґрунтовує доцільність вивчення анатомічної мінливості кісток обличчя, розкриваючи цим стан наукової проблеми, тобто актуальність обраної теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є фрагментом комплексної науково-дослідної роботи Буковинського державного медичного університету МОЗ України і є фрагментом планової комплексної науково-дослідної роботи кафедр анатомії, клінічної анатомії та оперативної хірургії, анатомії людини імені М.Г. Туркевича «Закономірності статеві-вікової будови та топографоанатомічних перетворень органів і структур організму на пре- та постнатальному етапах онтогенезу. Особливості перинатальної анатомії та ембріотопографії» (№ держреєстрації 0120U101571). Авторка є співвиконавцем даної роботи.

Ступінь обґрунтованості основних положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. На основі аналізу наукової літератури Дундюк-Березіної С.І. логічно обґрунтувала мету та завдання дослідження. Ступінь обґрунтованості та достовірності основних положень, висновків і рекомендацій дисертації підтверджується, тим, що дослідження проведені на достатній кількості матеріалу (57 об'єктах плодів людини віком від 4-х до 10 місяців та 7-ми новонароджених (зокрема, 5 ізольованих органокомплексів) обох статей, без зовнішніх ознак анатомічних відхилень). Методи дослідження, що були використані автором під час виконання дисертації, є сучасними, високоінформативними, адекватними в рамках поставлених завдань дослідження. Отримані результати подані в тексті дисертації в описовому вигляді, задокументовані статистично обробленими

цифровими даними, що представлені у 26 таблицях та 74 рисунках, які повністю відображають обсяг проведених досліджень. Морфометричні параметри статистично оброблені і проаналізовані. Основні результати, наукові положення і висновки дисертації ґрунтуються виключно на фактичному матеріалі наукового дослідження, характеризуються глибокою аналітичною інтерпретацією, достатньо висвітлені в опублікованих наукових працях та оприлюднені на багатьох наукових конференціях і конгресах. Для обговорення та інтерпретації результатів дослідження використано 153 сучасних літературних джерел. Наукові положення та висновки дисертації, що випливають із фактичного матеріалу наукової роботи, є достатньо обґрунтованими узагальненнями, які логічно завершують дисертацію, відповідають меті та завданням роботи і мають важливе науково-теоретичне та практичне значення. Дослідження проведено відповідно до вимог біоетики, що засвідчено висновком комісії з біоетики Буковинського державного медичного університету МОЗ України (протокол № 7 від 18 травня 2023 р.).

Новизна дослідження та одержаних результатів. Новизна проведеного дисертантом дослідження полягає в тому, що уперше за допомогою сучасних та адекватних морфологічних методів дослідження і достатньої кількості матеріалу визначені особливості будови і морфогенезу дрібних кісток лицевого відділу черепа впродовж перинатального періоду онтогенезу людини. Уперше встановлені типові та варіантні форми швів виличних і носових кісток між собою та кістками лицевого відділу черепа у плодів та новонароджених. Визначено онтогенетичні перетворення морфометричних параметрів виличних та носових кісток відповідно до розмірів черепа і лица в фетальному і ранньому неонатальному періодах онтогенезу. Уперше встановлені періоди інтенсивного розвитку виличних та носових кісток у другому і третьому триместрах внутрішньоутробного розвитку і періоди відносно сповільненого їх розвитку. Вперше створені анатомічні моделі виличних та носових кісток з врахуванням їх морфометричних параметрів з використанням віку плода та його тім'яно-п'яткової довжини.

З'ясовано хронологічну послідовність часових перетворень щільності кісткової тканини дрібних кісток лицевого відділу черепа на всіх етапах перинатального розвитку, які суттєво доповнюють сучасне уявлення про особливості онтогенетичної хронології розвитку структур лица і дозволяють обґрунтувати їх гармонійний розвиток.

Сукупність одержаних результатів дослідження з нової точки зору розкриває особливості перинатальної будови і морфогенезу дрібних кісток лицевого відділу черепа, їх індивідуальну і вікову анатомічну мінливість.

Теоретичне і практичне значення роботи і впровадження отриманих результатів. Отримані Дундюк-Березіною С.І. результати дослідження є важливим вкладом у теоретичну морфологію, стосовно існуючих даних про особливості морфогенезу.

Виконане дослідження доповнює і поглиблює дані про перинатальний розвиток дрібних кісток лицевого відділу черепа. Встановлені кореляції між морфометричними параметрами виличних та носових кісток і параметрами лица, черепа та плода впродовж фетального та раннього неонатального періодів онтогенезу і визначена їх морфометрична характеристика з наступною побудовою математичних моделей, які можуть бути анатомічною основою для з'ясування механізмів формування варіантів будови, уроджених вад та патогенезу набутої патології лица.

Одержані дані щодо індивідуальної і вікової анатомічної мінливості щільності кісткової тканини дрібних кісток лицевого відділу черепа у плодів і новонароджених є основою для визначення варіантної анатомії структур лица у постнатальному періоді онтогенезу людини, удосконалення існуючих та розробки нових прийомів у перинатології, дитячій отоларингології, дитячій стоматології.

Одержані відомості про будову та морфогенез дрібних кісток лицевого відділу черепа є теоретичною основою для наступних експериментальних та порівняльно-анатомічних досліджень у клінічній та перинатальній анатомії. Результати дослідження можуть бути використані під час видання посібників,

атласів і монографій з ембріології, нормальної, клінічної анатомії, дитячої отоларингології та стоматології і судової медицини.

Результати наукової роботи впроваджені в навчальний процес та науково-дослідну роботу кафедр анатомії, клінічної анатомії та оперативної хірургії Буковинського державного медичного університету МОЗ України; анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії Дніпровського державного медичного університету МОЗ України; анатомії людини Харківського національного медичного університету; анатомії з клінічною анатомією та оперативної хірургії Полтавського державного медичного університету; нормальної анатомії, оперативної хірургії з топографічною анатомією Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького; клінічної анатомії та оперативної хірургії Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова; анатомії людини Івано-Франківського національного медичного університету; анатомії людини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського; анатомії, клінічної анатомії, патоморфології та судової медицини медичного інституту Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Оцінка структури дисертації. Проаналізована дисертація оформлена відповідно до сучасних вимог щодо дисертаційних робіт. Дисертаційна робота викладена на 167 сторінках комп'ютерного тексту складається з анотації, вступу, огляду літератури, опису матеріалу та методів дослідження, чотирьох розділів власних досліджень, аналізу та узагальнення результатів дослідження, висновків, списку використаних джерел, додатків. Робота ілюстрована 65 рисунками та 11 таблицями.

У «Вступі» дисертантка обґрунтувала актуальність проведеного дослідження, сформулювала мету і завдання дослідження; визначила об'єкт та предмет дослідження; аргументовано вказала методи дослідження; визначив наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, зазначивши свій

особистий внесок; описала дані про наукові форуми з апробацією результатів виконаної наукової роботи, публікації.

В огляді літератури дисертант проаналізував 153 джерела літератури, що присвячені сучасним уявленням про стан краніології, яка вирішує не лише актуальні питання антропології, вивчаючи закономірності будови черепа людини та виявляючи морфо-функціональні особливості різних його форм, але й розробляє прикладні анатомо-клінічні завдання. Аналіз сучасної наукової літератури дозволяє дійти висновку, що не зважаючи на низку наукових досліджень в анатомії людини морфогенез дрібних кісток лицевого черепа залишається актуальним напрямком для подальших наукових досліджень. Огляд літератури викладено послідовно, відповідно до проблеми, що вивчалася, завершено коротким аналізом невирішених питань. Дисертантом проаналізовано великий обсяг вітчизняних та іноземних наукових робіт протягом останніх 5-10 років, охарактеризовано недостатньо вивчені питання, що й визначило подальший напрямок наукових досліджень автора. Сам розділ, відповідно до вимог, не перевищує 20 % від обсягу основного тексту.

У другому розділі описано матеріал і використані методи дослідження (макромікропрепарування, рентгенографічного дослідження, комп'ютерної томографії, метод морфометрії та статистичні), що створюють комплексне вирішення заданої проблематики. Для дослідження використано 57 об'єктів плодів людини віком від 4-х до 10 місяців та 7-ми новонароджених (зокрема, 5 ізольованих органокомплексів) обох статей, без зовнішніх ознак анатомічних відхилень, що є цілком достатнім для виконання поставленої мети та завдань дисертації. Методи дослідження адекватні меті і завданням, сформульованим дисертантом, дають можливість узагальнити отримані результати і сформулювати висновки та рекомендації. При виконанні досліджень дисертантка дотримувалась рекомендацій та правил проведення медико-біологічних досліджень.

Далі ідуть чотири розділи власних досліджень.

Третій розділ «Макроскопічні особливості дрібних кісток лицевого черепа у перинатальному періоді онтогенезу людини» містить 28 сторінок та складається з 2-х підрозділів. У даних підрозділах представлені результати будови дрібних кісток лицевого відділу черепа у другому триместрі внутрішньоутробного розвитку досліджено на 41 препараті трупів 4-7-місячних плодів від 165,0 до 350,0 мм тім'яно-п'яtkової довжини. Розділ містить 6 таблиць і 33 рисунки. В кінці розділу наведено узагальнення, де стисло представлені отримані результати проведеного дослідження.

Четвертий розділ «Онтогенетичні перетворення морфометричних параметрів дрібних кісток лицевого відділу черепа у фетальному та ранньому неонатальному періодах онтогенезу» містить 13 сторінок. У даних підрозділах представлені результати статистичного аналізу онтогенетичних перетворень дрібних кісток лицевого відділу черепа (вличних та носових кісток) упродовж фетального та раннього неонатального періодів онтогенезу досліджено 57 препаратів плодів людини 4-10 місяців та 7 новонароджених (зокрема, 5 ізольованих органокомплексів) обох статей. Для встановлення кореляційних зв'язків між вличними та носовими кістками з наступною побудовою їх анатомічних моделей у кожній віковій групі. Розділ містить 8 таблиць та 8 рисунків. Даний розділ завершується узагальненням, де коротко представлені отримані та проаналізовані результати проведених досліджень, а також вказані номери літературних джерел, де опубліковані дані четвертого розділу.

П'ятий розділ «Особливості щільності кісткової тканини дрібних кісток лицевого відділу черепа у плодів і новонароджених людини» містить 12 сторінок. Розділ містить 7 таблиць та 7 рисунків. За рахунок статистичної обробки ТПД плода впродовж фетального та раннього неонатального періодів онтогенезу показала, що є чітке збільшення і різниця між медіанами вибірок (горизонтальна лінія в коробці) є статистично значущою. Даний розділ завершується узагальненням, де коротко представлені отримані та проаналізовані результати проведених досліджень, а також вказані номери літературних джерел, де опубліковані дані четвертого розділу.

Шостий розділ «Онтогенетичні перетворення морфометричних параметрів дрібних кісток лицевого відділу черепа у фетальному та ранньому неонатальному періодах онтогенезу» містить 8 сторінок. Розділ містить 2 таблиці та 13 рисунків. Дослідження проведено на 32 препаратах плодів людини 4-10 місяців (від 170,0 мм до 500,0 мм тім'яно-п'яткової довжини (ТПД)) та 7 новонароджених. Проведене дослідження щільності кісткової тканини з наведенням кількісних показників у міжнародних одиницях (за шкалою Хаунсфільда) у дрібних кістках лицевого відділу черепа пояснює процеси осифікації, які відбуваються в даних структурах, крім цього слугує розумінню розподілу мікро- та макроелементів для формування анатомічних ділянок і для значення функціональної анатомії.

У розділі «Аналіз і узагальнення результатів дослідження» викладений на 20 сторінках, проводить узагальнення отриманих даних та з глибоким розумінням та знанням піднятої проблеми аналізує результати власних досліджень, порівнює їх даними інших авторів, піднімає дискусійні питання та адекватно вирішує їх. Названий розділ написаний у вигляді наукової дискусії з високим рівнем науково-інформаційного супроводу. При узагальненні та аналізі отриманих результатів автор використовує достатню кількість вітчизняних і зарубіжних джерел наукової літератури.

Висновки дисертаційної роботи (6) повністю відповідають поставленим завданням і є логічним підсумком розділу результатів власних досліджень та слугують теоретичним підґрунтям для практичних рекомендацій. Слід зазначити, що висновки дослідження повністю ґрунтуються на отриманих у роботі результатах і є повною мірою аргументованими та переконливими.

Список використаних джерел налічує 153 найменувань – 63 кирилицею і 90 латиницею, додатки.

Виходячи із вище зазначеного, слід констатувати наявність всіх необхідних розділів, що характеризує дане дослідження, як завершену науково-кваліфікаційну працю, що викладена й оформлена у повній відповідності з основними вимогами Департаменту Атестації Кадрів МОН України.

Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях. За матеріалами дисертації опубліковано 5 наукових праць: 4 статі у фахових виданнях України (2 – одноосібні), 4 публікацій у матеріалах конгресів та науково-практичних конференцій.

Дані про відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Обґрунтованість результатів, висунутих дисертантом, засновується на узгодженості даних дослідження та наукових висновків. Достовірність даних забезпечується використанням сучасних засобів і методів досліджень та виключною академічною доброчесністю автора. Публікації та дисертаційна робота Дундюк-Березіної Софії Ігорівни не містить виявлених текстових та інших запозичень. У дисертації представлено посилання на першоджерела цитованої інформації.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. Дисертаційна робота Дундюк-Березіної С.І. «Анатомічні особливості дрібних кісток лицевого черепа в перинатальному періоді онтогенезу» є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке в цілому можна оцінити позитивно.

Під час рецензування виявлена низка зауважень, які не стосуються принципових аспектів та не впливають на загальну якість роботи, а саме:

1. Необхідно вказати на редакційні та технічні огріхи, механічні помилки. В роботі зустрічаються деякі орфографічні та стилістичні помилки, також англіцизми;

2. Доцільно було б додати практичні рекомендації.

3. Частина літературних джерел, на які йде посилання, датуються 10 роками давності. У списку використаних джерел виявляються поодинокі старі літературні джерела (№ 9, 22, 57, 84, 142 та інші), відсутність яких не знизило б цінності дисертації.

4. В розділі аналіз та узагальнення використано багато скорочень які можливо було використовувати по ходу усієї роботи і подати окремо на початку роботи.

Наведені зауваження є рекомендаційними і не знижують наукової, теоретичної та практичної цінності даної дисертаційної роботи.

При опануванні представленої дисертації до її автора виникли наступні запитання:

1. Які аномалії лицевого відділу черепа Ви зустрічали при виконанні вашого дослідження?
2. З чим Ви пов'яжете не однаковий розвиток параметрів щільності кісткової тканини з права і з ліва? І чи співпадають ваші дані з даними розвитку великих кісток черепа у інших роботах.

Рекомендації щодо використання результатів дисертації в практиці.

Результати, отримані дисертантом при виконанні представленої дисертаційної роботи, суттєво розширюють сучасні уявлення про особливості морфогенезу обличчя. Одержані відомості про будову та морфогенез дрібних кісток лицевого відділу черепа є теоретичною основою для наступних експериментальних та порівняльно-анатомічних досліджень у клінічній та перинатальній анатомії. Результати дослідження можуть бути використані під час видання посібників, атласів і монографій з ембріології, нормальної, клінічної анатомії, дитячої отоларингології та стоматології і судової медицини.

Висновок щодо відповідності дисертації вимогам, які висуваються до наукового ступеня доктора філософії. Дисертаційна робота Дундюк-Березіної Софії Ігорівни «Анатомічні особливості дрібних кісток лицевого черепа в перинатальному періоді онтогенезу», виконана у Буковинському державному медичному університеті МОЗ України, є самостійним, завершеним науковим дослідженням, де отримані наукові результати, сукупність яких вирішує наукове завдання щодо встановлення морфофункціональних закономірностей будови і морфогенезу дрібних кісток лицевого відділу черепа впродовж перинатального періоду онтогенезу людини, що є вагомим внеском у теоретичну й практичну медицину.

Дисертація Дундюк-Березіної С.І. «Анатомічні особливості дрібних кісток лицевого черепа в перинатальному періоді онтогенезу» за актуальністю піднятої медико-біологічної проблеми, науковою новизною, методичним рівнем, обсягом, оформленням, обґрунтованістю та достовірністю отриманих результатів, наукових положень і висновків, науково-теоретичним і практичним значенням повністю відповідає вимогам оформлення дисертації, затверджених Наказом МОН №40 від 12.07.2017 р. та положенням Постанови Кабінету Міністрів України №44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 22 «Охорона здоров'я» зі спеціальності 222 «Медицина».

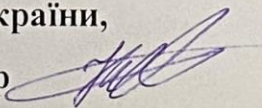
ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

професор кафедри анатомії людини, клінічної анатомії

та оперативної хірургії Дніпровського державного

медичного університету МОЗ України,

доктор медичних наук, професор

Володимир КОШАРНИЙ

